

IL PROCESSO FORMULARE NELLE PROVINCE

ANDREA RAGGI (PISA) – CEDANT, PAVIA 26 GENNAIO 2022

FONTI

I. Priene 121, linn. 32-34 (decreto onorifico per ambasciatore, fine II - inizi I a.C.?)

καὶ πρὸς Σέλευκον τὸν βασιλέως Ἀντιόχου τοῦ ἐγ βασιλέως Δημητρί[ου]
κα[ι] πρὸς Ἀλαβανδεῖς, πρὸς δὲ Γάιον Ἐγνάτ[ιον συν]αποσταλεῖς δικαστ[ῆς]
τ[ὴν μὲν καθ’] ἑα[υτὸν] χρε[ίαν ἐ]τέλεσεν τῷ δήμῳ χωρὶς ὀψωνίων

IG XII.5, 722, linn. 1-9 (decreto onorifico di Adramitto per il giudice Timocritos figlio di Soclès da Andro, ultimo quarto del II sec. a.C.)

Τιμοκρίτου τοῦ Σωκλέους δικαστοῦ καὶ
Ἰφικράτου τοῦ Ἰσοχρύσου γραμματέως.
ἀρχόντων γνώμη περὶ ὧν προεγράψαντο καὶ ἡ βουλή προεβού-
λευσεν· ἐπεὶ τῶν παραγεγονότων δικαστῶν ἀπὸ τῆς ξένης δε-
5 δικακώτων τάς τε κατὰ τοὺς νόμους συνεστηκείας δίκας καὶ τὰ
ἀναπεμφθέντα κριτήρια ὑπὸ Γναίου Αὐφιδίου Γναίου υἱοῦ ἀντι-
στρατήγου, καλῶς ἔχον, ἀνεστραμμένων τῶν ἀνδρῶν ἐμ πᾶσι[v]
ἴσως καὶ δικαίω[ς, ἐ]γδοχῆς ἀξιοθῆναι τὴν ἀρετὴν αὐτῶν, δεδό-
χθαι τῇ βου[λῃ] καὶ τῷ δ[ήμῳ].

Lex de provinciis praetoriis (fine 101 - inizi 99 a.C.) ovvero legge sulle province orientali (Ferrary 2008).

Roman Statutes 12, Cnido IV, linn. 31-39

ἐὰν οὐτ[ο]ς ὁ στρατηγός, ὃ τῆς Ἀσίας Μακεδονίας τε / ἐπαρ[χ]εῖα ἐγένετο, τῆς ἀρχῆς αὐτὸν
ἀπείτη ἢ ἀπείπη/ται ὡς ἐν ἐπιταγῇ, ἐξουσία πάντων πραγμά/των ἐ[π]ιστροφὴν τε ποιεῖσθαι,
κολάζειν, δικαιοδοτεῖν, /³⁵ κρείνει[v, κ]ριτὰς ξενοκρίτας διδόναι, ἀναδόχων κτημά/των
ΤΕ[.]ΓΑΡΟΔΟΣΕΙΣ ἀπελευθερώσεις ὡσαύτως κα/τὰ τὴν δικαιοδοσίαν ἔστω καθὼς ἐν τῇ ἀρχῇ
ὑπῆρ/χεν· οὐτ[ο]ς τε ὁ ἀνθύπατος ἕως τούτου ἕως ἂν / εἰς πόλ[ι]ν Ῥώμην ἐπανέλθῃ ἔστω.

Roman Statutes 12, Delfi C, linn. 22-30

καὶ ἐὰν τι μὴ ποιήσῃ ἄλλως ἢ ἐν τούτῳ τῷ νόμῳ γεγραμμένον ἐστί[v], καὶ ὁ ἂν ἄλλως ποιήσῃ
<ἢ> ἐν τῷ νόμῳ τούτῳ κατακεχώρισται, τῷ δήμῳ τοῦτο / τὸ χρῆμα ὀφειλέτω δοῦναι· ταῦτά τε
τὰ χρήματα ὁ βουλόμενος, ὅστις ἐ[v] ταύτη τῇ πολιτείᾳ γεγενημένος ἐστὶν ἐλεύθερος, ὅσοις
κατὰ τοῦτον τὸν νό/μον χρήματα ἐναίτησι<v> καὶ κρίνεσθαι ἐξῆ, οὗτοι ἀγέτωσαν καὶ
κρινάτωσαν τό τε ὄνομα καταφερέτωσαν πρὸς τὸν περὶ τούτων· μήτε τις ἀρχῶν μήτε τι[ς] /²⁵
ἀντάρχων ποιείτω ὃ ἔλασσον κριθῆ, μήτε κωλύετω ὃ ἔλασσον ταῦτα τὰ χρήματα εἰς
ἀμφισβήτησιν γένηται καὶ ἀπαιτηθῆ καὶ κριτήριον γένηται [καὶ] / ἀποκατασταθῆ τὰ χρήματα. ὅς
ἂν ὑπεναντίον τούτων τι ποιήσῃ ἢ κωλύσῃ ἢ ἐπικρίνη, ὁμοίως καὶ οὗτος καθ’ ἕκαστον εἶδος
ζημιούσθω, ὡς[περ] / εἰ ὑπεναντίον τούτῳ τῷ νόμῳ ἢ πεποιηκῶς ἢ ὡσπερ εἴ τι κατὰ τοῦτον
τὸν νόμον ἔδει ποιεῖν {καὶ} οὐκ ἦ πεποιηκῶς, ὁμοίως καὶ οὗτος ζημιούσθω κ[α]/ θότι καὶ ἐπὶ
τῶν ἄλλων γέγραπται. — ὅσα χρήματα κατὰ τοῦτον τὸν νόμον ἀπαιτηθῆ, ἐὰν ταῦτα τὰ χρήματα,
ὅταν ἀπαιτηθῆ, ὅθεν ἂν ἀπαιτηθῆ, μὴ [λυθῆ, ὁ αὐ]/τὸς στρ[α]τηγός, πρὸς ὃν περὶ τούτου πρὸς
τὴν ἀρχὴν προσαχθῆ, [ὡσαύτ]ως κριτήριον οὕτως δότω, ὅσον ἂν [ἐν αὐτῷ ἦ, ὥστε τοῦ]τον παρ’
οὐ ἂν ἀπαιτη[θῆ] κατὰ τοῦ/³⁰[τον] τὸν νόμον τῷ δήμῳ δια[λύσει]ν ἀπροφ[α]σίστ[ως]. οὕτως τ[ε] -
- τοῦ]το τὸ πρᾶγμ[α] - -]+E κριτῶν [- -]ANT[- -]

Roman Statutes 12, Cnido V, linn. 14-28

παρὰ τούτων τε τεσσαράκοντα πέντε [- - - μετὰ ταῦ]/¹⁵τα, ὅπως γμώμηι ἐκείνου ὧι περὶ τούτου τοῦ πράγ[ματος προσαχθῆι λ]/άχωσι καὶ οὕτως παρεξαιρῶνται φροντιζέτω. ἐπεὶ τέ εἰσι τ]εσ/σαράκοντα πέντε παρόντες, τῶι ἀπαιτησαμ[ένω πρώτον ἐξέστ]ω / μεταπορίπτειν, ἕνα ἕκαστος ἵνα ἀπολέγωνται ἐ[ν μέρει μέχρι τούτου] / ἕως ἂν δεκαπέντε λοιποὶ ἕσωνται. ὃς αὐτὸς [μὴ ἂν δύνηται], λεγέτω /²⁰ ὑπὲρ ἐκείνου ἄρχων ὄν <ἂν> ἂνθ' ἑαυτοῦ τῶν θ[ελόντων κ]ελεύηι / μέχρι τούτου ἕως δεκαπέντε ἕσωνται [οὕτως περὶ τοῦ]του τοῦ / πράγματος εἰς ἐκείνους δεδομένοι. περὶ [τε τούτου ποιείτω] ὅπως / ἐκεῖνοι κρείνωσιν ὁμομοκότες παρὰ τῶ[ι - - - π]οιείτω / τε ὅπως τοῦτο τὸ πρᾶγμα ἐν ἡμέραις δεκαπέντε ταῖς ἔγ]χιστα ἐ/²⁵ν αἶς πρὸς αὐτὸν περὶ τούτου τοῦ πράγματος προ[σαχθῆι π]ροσ/κριθῆι. καὶ καθὼς ἐκείνῳ τὸ πλεόν μέρος ξενοκ[ρίτων περὶ τ]ούτου / τοῦ πράγματος γνώμην ἀπεφήναντο, κατὰ [τοῦτο αὐ]τὸν ἐδ/σαι ποιείτω.

Tabula Contrebiensis (87 a.C.)

J. S. Richardson, *JRS* 73 (1983), 33-34

Senatus Contrebie[n]sis qui tum aderunt iudices sunt. Sei par[ret ag]rum quem Salluienses / [ab Sosinest]ane[is] emerunt rivi faciendi aquaive ducendae causa qua de re agitur Sosinestanos / [iure suo Sa]lluiensibus vendidisse inviteis Allavonensibus; tum sei ita [p]arret eei iudices iudicent / eum agrum qua de re agitur Sosinestanos Salluiensibus iure suo vendidisse; sei non [parre]t iudicent /⁵ iure suo non vendidi[sse]. / Eidem qui supra scriptei [sunt] iudices sunt. Sei Sosinestana ceivitas [ess]et, [t]um, qua Salluiensis / novissime publice depa[laru]nt qua de re agitur, sei [i]ntra eos palos Salluiensis rivom per agrum / publicum Sosinestanos iure suo facere liceret [aut] sei per agrum preivatam Sosinestanos / qua rivom fieri oporteret rivom iure suo Sal[luiensibus fac]ere liceret dum quanti is a[ger] aestumat[us] /¹⁰ esset, qua rivom duceretur, Salluienses pe[quonia]m solverent, tum, sei ita [p]arret, eei iudices iudicent[t] / Salluiensibus rivom iure suo facere licere; [sei] non parret iudicent iure suo facere non licere. / Sei iudicarent Salluiensibus rivom facere licere, tum quos magistratus Contrebiensis quinque / ex senatu suo dederit eorum arbitrato pro agro preivato q[ua] rivom duceretur Salluienses / publice pequoniam solvonto. Iudicium addeixit C. Valerius C.f. Flaccus imperator. /¹⁵ Sentent[iam] deixerunt: quod iudicium nostrum est qua de re agitur secundum Salluienses iudicamus. Qu[om] ea res / iu[dic]ata[st mag]is[tr]atus Contrebienses heisce fuerunt: Lubbus Urdinocum Letondonis f. praetor; Lesso Siriscum / [Lubbi f. ma]gistratus; Babbus Bolgondiscum Ablonis f. magistratus; Segilus Annicum Lubbi f. magistratus; / [- - - ca. 11 - - -]ulovicum Uxe[. .]i f. magistratus; Ablo Tindilicum Lubbi f. magistratus. Caussam Sallui[ensium] / [defendit . . .]assius Eihar f. Salluiensis. Caussam Allavonensium defendit Turibas Teitabas f. /²⁰ [Allavonensis. Ac]tum [C]ontrebiae Balaiscae eidibus Maieis, L. Cornelio Cn. Octavio consulibu[s].

Iscrizione onoraria di Pinara (Licia) per un notevole locale (inizi/metà I sec. a.C.)

TAM II 508, linn. 21-27

πρεσβεύσαντα τρίς ὑπὲρ τ[ῆς Λυκίας, <δόντα>

τοῖς μὲν τῶν ξενοκριτῶν δ' <σ>[υ]?σ[τ]ήμασιν ἂνὰ (δραχμὰς?) , ε, π[ᾶσι δὲ βου]-
λευταῖς καὶ ἀρχοστάταις καὶ τοῖς τὰς κοινὰς τετελε[κόσιν ἀρχὰς (δραχμὰς) -'],
<π>ρ<ο>σδεξάμενον ἀόκνωσ τὰς διενγηήσεις τῶν ἐπικ[εφαλαίων, τὰς τε]

25 [ἐγδ]ικεῖας διοικήσαντα καθαρῶς καὶ ἀδωροδοκῆτως [ἐπὶ τοῦ σε]-
μνοτάτου δικαιοδότη καὶ τὴν τῶν ξενοκριτῶν δ[ιαλά?]-
χεσιν καὶ δίκαιον [καί?] μεγ⁸⁰αλόψ[υ]χον ἐν τοῖς θεῖ[οις? - - -]

Sc. de Asclepiade sociisque (78 a.C.)

Sherk, RDGE 22; A. Raggi ZPE (2001), linn. 11-14 (lat.), linn. 17-20 (gr.)

[... quaeque / ei, leiberei, posterei uxoresve eoru]m ab altero petent seive quid ab eis, leibereis, postereis uxō[ribusve eorum alie]i petent, ut ei eis, leibereis <postereis> uxōribusve eorum / potestas et] o[ptio sit, seive domi le]gibus suis vel(int) iudicio certare seive apud magistratum [nostrum Italicis iudicibus seive in ceivitate leibera aliqua earum, / quae perpe]tuo in [amicitia p(opuli) R(omani) manse]runt, ubi velint ut ei, ibei iudicium de eis rebus fiat.

ὅσα τε ἂν αὐτοὶ τέκνα ἔκγονοι γυναῖκές τε αὐτῶν παρ' ἑτέρου μεταπορεύονται, ἐάν τε τι παρ' αὐτῶν τέκνων ἐκγόνων γυναικῶν τε αὐτῶν ἕτεροι μεταπορεύονται, ὅπως τούτων τέκνων <ἐκγόνων> γυναικῶν τε αὐτῶν ἐξουσία καὶ αἴρεσις <ἦι>· ἐάν τε ἐν ταῖς πα/τρίσιν κατὰ τοὺς ἰδίους νόμους βούλωνται κρίνεσθαι, ἢ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ἀρχόντων ἢ ἐπὶ Ἰταλικῶν κριτῶν, ἐάν τε ἐπὶ πόλεως ἐλευθέρας τῶν διὰ τέλος /²⁰ ἐν τῇ φιλίας τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαίων μεμενηκυῶν, οὗ ἂν προαιρῶνται, ὅπως ἐκεῖ τὸ κρητῆριον περὶ τούτων τῶν πραγμάτων γίνηται·

Cic. 2Verr. 2.32 (70 a.C.)

Siculi hoc iure sunt ut, quod civis cum cive agat, domi certet suis legibus, quod Siculus cum Siculo non eiusdem civitatis, ut de eo praetor iudices ex P. Rupili decreto, quod is de decem legatorum sententia statuit, quam illi legem Rupiliam vocant, sortiatur. quod privatus a populo petit aut populus a privato, senatus ex aliqua civitate qui iudicet datur, cum alternae civitates reiectae sunt; quod civis Romanus a Siculo petit, Siculus iudex, quod Siculus a civi Romano, civis Romanus datur; ceterarum rerum selecti iudices ex conventu civium Romanorum proponi solent. inter aratores et decumanos lege frumentaria, quam Hieronicam appellant, iudicia fiunt.

Cic. 2Verr. 2.38 (70 a.C.)

adversarii postulant ut in eam rem iudices dentur, ex iis civitatibus quae in id forum convenirent electi, qui Verri viderentur: Heraclius contra, ut iudices ex lege Rupilia dentur, ut ab institutis superiorum, ab auctoritate senatus, ab iure omnium Siculorum ne recedatur.

Cic. 2Verr. 2.71 (70 a.C.)

M. Petilium, equitem Romanum, quem habebat in consilio, iubet operam dare, quod rei privatae iudex esset. Petilius recusabat, quod suos amicos, quos sibi in consilio esse vellet, ipse Verres retineret in consilio. iste homo liberalis negat se quemquam retinere eorum qui Petilio vellent adesse. itaque discedunt omnes; nam ceteri quoque impetrant ne retineantur; qui se velle dicebant alterutri eorum qui tum illud iudicium habebant adesse. itaque iste solus cum sua cohorte nequissima relinquitur.

Cic. 2Verr. 3.28 (70 a.C.)

quid praetor? iubet recuperatores reicere. 'decurias scribamus'. quas decurias? 'de cohorte mea reicies', inquit. 'quid? ista cohors quorum hominum est?'. Volusi haruspicis et Corneli medici et horum canum quos tribunal meum vides lambere; nam de conventu nullum umquam iudicem nec recuperatorem dedit.

lex Antonia de Termessibus (68 a.C.)

Roman Statutes 19, I, lin. 36 - II, lin. 5

quos Thermenses Maiores Pisidae leiberos seruosue / bello Mitridatis ameiserunt, magistratus pr[oue] / magistratu, quonia de ea re iuris dictio erit, qu[oque] / de ea re in ious aditum erit, ita de ea re ious / deicunto iudicia recuperationes danto, ut ei ie[i] /⁵ eos recuperare possint.

Cic. Flac. (59 a.C.)

§ 11 *inimicus M. Caelius quod, cum in re manifesta putasset nefas esse publicanum iudicare contra publicanum, sublatus erat e numero recuperatorum, tamen tenuit se neque attulit in iudicium quicquam ad laedendum nisi voluntatem.*

§ 40 *atque huic eidem nuper tres equites Romani honesti et graves, cum in causa liberali eum qui adserebatur cognatum suum esse diceret, non crediderunt.*

§ 47 *interim, neque ita longo intervallo, libertus a Fufiis cum litteris ad Hermippum venit; pecunia petitur ab Hermippo. Hermippus ab Heraclida petit; ipse tamen Fufiis satis facit absentibus et fidem suam liberat; hunc aestuantem et tergiversantem iudicio ille persequitur. A recuperatoribus causa cognoscitur. § 48 itaque recuperatores contra istum rem minime dubiam prima actione iudicaverunt. Cum iudicatum non faceret, addictus Hermippo et ab hoc ductus est.*

lex Gabinia Calpurnia de insula Delo (58 a.C.)

Roman Statutes 22, linn. 31-35

queiq(ue) eam in[sulam insulas]ve quae s(upra) s(criptae) s(unt) [- - - / - - - u]tei eius familia pe[cunia - - -] minus dimi[di]ae partis - - - / eiusqu]e rei populei pleb[isve sc(ito) - - - s]it magist[ratusque - - - / iudiciu]m iudicatioque [sit neve quis e]i interced[at neve quid aliud faciat /³⁵ quo minu]s setiusve d(e) e(a) r(e) iu[dicetur atq]ue iudicium [fiat ^{vacat}].

Cic. Att. 6.1.15 (Laodicea, 20 febbraio 50 a.C.)

de Bibuli edicto nihil novi praeter illam exceptionem de qua tu ad me scripseras “nimis gravi praeiudicio in ordinem nostrum.” Ego tamen habeo ἰσοδυναμοῦσαν sed tectiorem ex Q. Muci P. L edicto Asiatico, “extra quam si ita negotium gestum est ut eo stari non oporteat ex fide bona”, multaque sum secutus Scaevolae, in iis illud in quo sibi libertatem censent Graeci datam, ut Graeci inter se disceptent suis legibus. breve autem edictum est propter hanc meam διαίρεσιν quod duobus generibus edicendum putavi. quorum unum est provinciale in quo est de rationibus civitatum, de aere alieno, de usura, de sygraphis, in eodem omnia de publicanis; alterum, quod sine edicto satis commode transigi non potest, de hereditatum possessionibus, de bonis possidendis, vendendis, magistris faciendis, quae ex edicto et postulari et fieri solent. tertium de reliquo iure dicundo ἄγραφον reliqui. dixi me de eo genere mea decreta ad edicta urbana accommodaturum. itaque curo et satis facio adhuc omnibus. Graeci vero exsultant quod peregrinis iudicibus utuntur. “nugatoribus quidem” inquires. quid refert? tamen se αὐτονομίαν adeptos putant. vestri enim credo gravis habent Turpionem sutorium et Vettium mancipem.

Trattato tra Roma e il koinon dei Lici (46 a.C.)

S. Mitchell, *The Treaty between Rome and Lycia*, in *Papyri Graecae Schøyen* 2005, linn. 37-43
ἐὰν δέ τις περὶ ἐτέρων πραγμάτων Ῥωμαῖος μετὰ Λυκίου μετα/πορεύηται κα<τὰ> τοὺς Λυκίων νόμους ἐν Λυκίᾳ κρεινέσθω, ἀλλαγῆι δὲ μὴ κρεινέσθω· ἐὰν / δὲ Λύκ<ι>ος παρὰ Ῥωμαίου μεταπορεύηται, ὅς ἂν ἄρχων ἢ ἀντάρχων τυγχάνη δικαιοδοτῶν /⁴⁰ πρὸς ὧν ἂν αὐτῶν προσέλθωσιν οἱ ἀμφισβητοῦντες, οὗτος αὐτοῖς δικαιοδοτεῖται κριτή/ριον συνιστανέτω, διδόντω τὴν πᾶσαν ἐργασίαν ὅπως περὶ τούτου τοῦ πράγματος / ὡς ὅτι τάχιστα τὸ κριτήριον καθὼς ἂν αὐτῶι φαίνεται δίκαιον εἶναι καὶ καλῶς ἔ/χον συντελέσθῃ·

Quarto editto di Augusto ai Cirenei (febbraio/marzo 6 a.C.)

F. De Visscher, *Les édits d'Auguste découverts a Cyrène* 1940, linn. 62-71

Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Σεβαστὸς ἀρχιε/ρεὺς δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ ἑπτακαιδέκατον λέγει. Αἴτινες / ἀμφισβητήσ<ε>ις ἀνὰ μέσον Ἑλλήνων ἔσονται κατὰ τὴν Κυρηναϊκὴν ἐπαρχίαν, /⁶⁵ ὑπεξειρημένων τῶν ὑποδίκων κεφαλῆς ὑπὲρ ὧν ὅς ἂν τὴν ἐπαρχίαν διακατέχη / αὐτὸς διαγεινώσκειν κ[αί] ιστάναι ἢ συνβούλιον κριτῶν παρέχειν ὀφείλει, / ὑπὲρ δὲ τῶν λοιπῶν πραγμάτων πάντων Ἑλληνας κριτὰς δίδοσθαι ἀρέσκει, εἰ μὴ τις / ἀπαιτούμενος ἢ ὁ εὐθυνόμενος

πολείτας Ῥωμαίων κριτὰς ἔχειν βούληται· ὧν δ' ἂν ἀ/νὰ μέσον ἐκ τοῦδε τοῦ ἐμοῦ ἐπικρίματος Ἑλλήνων<ε>ς κριταὶ δοθήσονται, κριτὴν δίδοσθαι /⁷⁰ οὐκ ἀρέσκει ἐ<ξ> ἐκείνης τῆς πόλεως οὐδὲ ἕνα, ἐξ ἧς ἂν ὁ διώκων ἢ ὁ εὐθύνων ἔσται ἢ ἐκεῖ/νος ὁ {π} ἀπαιτούμενος ἢ ὁ εὐθυνόμενος.

CIL X 5393, linn. 7-8 (da Aquino, Frosinone, tra 23 e 30 d.C.)

Q(uinto) Decio Q(uinti) f(ilio) M(arci) n(epoti)
Saturnino
pontif(ici) minori Romae tubicini
sacror(um) publ(icorum) p(opuli) R(omani) Quirit(ium) praef(ecto) fabr(um) co(n)s(ulis)
 5 *ter curator viarum Labic(anae)*
et Latinae
trib(uno) mil(itum) praef(ecto) fabr(um) i(ure) d(icundo) et sortiend(is)
iudicibus in Asia
IIIvir(o) i(ure) d(icundo) Veronae

ChLa 5.280; P.Mich.3.159; C.Pap.Lat. 212 (Arsinoite? 37-43 d.C.)

quod · inter · Dionysium · Manlii · f(ilium) · equitem · missicium · quius · apsentis · causam · defendi[t]
M(arcus) · Trebius · Heraclides · eques · ala · Apriana · turma · Acamantis · filius · eius · Dionysii · et · inter · M(arcum) · Apronium · et · M(arcum) · Manlium · [e]quites · ala · Vocontiorum · turma · Domestici · agere- tur · de · proximitate uter · eorum · propior · esset · ad · possidenda · bona · Dionysii · Manlii · f(ili) · equitis · ala · Apriana · qui · intestatus · decessisse · diceretur · inque · eam · rem · L(ucius) · Selius · Laetus · praefectus · castrorum · P(ublium) · Mattiu[m] · (centurionem) [·] leg(ionis) · III · Cyrenaicae · iudicem · dedisset · iudicareque · iussisset · s(upra) · s(criptus) · Matius · (centurio) · leg(ionis) · III · Cyr(enaicae) · adhibitis · sibi · in consilio · M(arco) · P(ublio) · Marcio · [M(arci)] · P(ublii) · f(ilio) · Fal(erna) · Optato deq · ala · Xoitana · [·] L(ucio) Herennio · Val[er]e · deq · ala · Apr[ia] · et · Octavio · Domestico · deq · ala · Vocontiorum · causa · ex · [utra]que · parte · per[or]ata · cavitionibusque · perlectis ·
 10 *sent[en]t[ia]m · dixit · qua] sententia [· pronu]ntiavit · videri · sibi · Dionysium · Manlii · f(ilium) · fratrem · esse · f[ra]tris · Dionysii · q[ui] · decessisse · dicitur · Apronium · autem · et · Manlium · esse · sororis · eius · Dionysii [·] filios [·] . . [·] . . [·] ipsi · c[on]v[er]s[er]unt · p[ro]xim[us] · exhibuerunt · eaque · bona · Dionysii · quibus · d(e) · a(gitur) [· ad · eum · D]ionys[ium] · Manlii · f(ilium) · equitem · missicium · pertinere · [et · ei ·] a[dd]icend[um] · esse [·] vid[er]i · . . [·] [·] castris [- ca.13 -]dio · nomo · Heliopolite ·*
 15 [- ca.44 - Germ]anici · Imp(eratoris) · mense · Neo · Sebasto

Iscrizione per l'equus [Cl]audi[us] Chionis, figlio di Claudius Philostratos (seconda metà del I sec. d.C.)

OGIS 494; I. Dydimia 272, linn. 17-19

κ[αί] λαβὼν [μ]όνος ὁμοῦ π[ί]στ[ι]ν ἐπιστο[λῶ]ν, ἀποκρ[ι]μάτω[ν] / διαταγμάτω[ν], κλήρου·

SEG 55, 838, linn. 13-19 (Chersonesus Taurica, I sec. d.C.)

[ῶ]σα δὲ π[λεί]ονός ἐστιν τε[ι]-
[μ]άματο[ς ἢ] λ' ἄνδρας θ' · [τ]ῶν δὲ ἡ[τ]τόνων ἐνκλι-
15 [μ]άτων ἄνδρας ζ', ἐκτὸς αἱ κ[α] μὴ ἐκοῦσιν ἦν τοῖς ἀντι-
δίκους ὀλιωτέροις χρῆσθαι κ[ρι]ταῖς ἢ καταδωσιάζει ·
[ἔστ]ω δὲ ἐξουσία τοῖς ἀντιδίκους ἐκ τοῦ πλάθεος τ[οῦ]
[ἐννόμου] - - - τῶν δικ[α]σ[τ]ῶν ἀπολέγειν πέντε ὑπεξαίρο[υ]-
[μένους] · ἄλλους δὲ δ[ικ]άζειν κατὰ τὸν νόμον τὸν τῶν . . O[- - -]

IGR IV 618, linn. 6-15 (Temenothyrai Flaviopolis, Frigia)

Μᾶρ[κον] Ἀριστόνεικον Τε[ι]/μο[κρ]άτη καὶ ἐπὶ τῆς λα/μπροτάτης μητροπόλε/ως Σμυρναίων
πόλεως /¹⁰ ἡγησάμενον Μουσειού / ἐπὶ τῶν νόμων ἐ<μ>πειρί/α, καὶ παρὰ τοῖς βήμασι τῶν /
ἡγημόνων ἐπὶ τοῦ ἔθνους / πρόκριτον γενόμενον /¹⁵ ἐπιφαν[- - - - -]

Iscrizione onorifica per T. Flavius Charixenos (Sparta, regno di Traiano)

IG V.1 467, linn. 1-6

ἃ πόλις / Τ(ίτων) Φλάουιον Χαρ[ί]/ξενον πολει/τεύόμενον κα/λῶς ὑπό τε τοῦ / δάμου
προκριθέντ[α]

SEG XI, 491 (ca. 115/150 d.C.)

Εὐδόκιμος Δαμοκράτους τοῦ Σπένδον-
τος, διαβέτης, σειτώνης τὸ β' ἀπ' Αἰγύπτου,
κατανγελεὺς τῶν Εὐρυκλείων, χοραγός,
δικασταγωγός ἀπὸ Σάμου, ξενοκρίτης
5 εἰς Ἀλάβαντα, ταμίας, γερουσίας τὸ γ',
βίδεος, σειτώνης τὸ γ' ὑπὲρ τὸν ἀδελφόν,
καὶ οὐκ ἐποίησα ἐκβολὴν ἐν οὐδεμιᾷ σειτω-
νία.

Epistola di Adriano alla Gerousia di Efeso (120 d.C.)

Oliver, *Greek Constitutions* 71; *IK Ephesos* 1486, linn. 5-15

5 [Μέττιος] Μόδεστος ὁ κράτιστος εὖ ἐποίησεν τὰ δίκ[α]ια
[ὑμεῖν κατα]νείμας ἐν τῇ κρίσει· ἐπεὶ δὲ πολλοὺς ἐδηλ[ώ]σατε
σφ[ετερί]ζεσθαι χρήματα ὑμέτερα, οὐσίας τῶν δεδανισ[μέ]-
νω[ν κ]ατέχοντας οὐ φάσκοντας δὲ κληρονομεῖν, τοὺς [δὲ]
καὶ [αὐ]τοὺς χρεώστας ὄντας, πέπομφα ὑμῶν τὸ ἀντ[ί]γραφον
10 τοῦ ψηφίσματος Κορνηλίωι Πρεῖσκωι τῷ κρατίστωι
ἀνθυπάτωι, ἵνα εἴ τι τοιοῦτον εἴη, ἐπιλέξηται τινα
ὅς κρινεῖ τε τὰμφισβητούμενα καὶ εἰσπράξει πάντα,
ὅσα ἂν ὀφείληται τῇ γερουσίαι. ὁ πρεσβεύων ἦν
Κασκέλλιος [Πολι]τικός, ὃν τὸ ἐφόδιον δοθήτω, εἴ γε μὴ
15 προῖκα ὑπέ[σχε]το πρεσβεύσειν. εὐτυχεῖτε. πρ(ὸ) ε' Κ(αλανδῶν) Ὀκτωβρίων.

Lex rivi Hiberiensis (tra 122 e 132 d.C.)

F. Beltrán Lloris, *JRS* 96 (2006), § 15, III, linn. 38-43

[Is (?) qui (?) cum (?) ali]quo hac lege aget petetue hanc for/[mulam accipi]to ^{vacat} Iudex esto.
Quitquit parret e lege / [riui (?) Hiberiensis (?)] quae lexs est ex conuentione paga/[nica(?)]
omnium(?) C[æsaraugustanorum Gallorum Cas/[cantensium Bels]inoensium paganorum illum /
[illi dare oportere], ++ iudex illum illi c(ondemnato), s(i) n(on) p(arret) a(bsolute).

Archivio di Babatha (124/125? o ca. 132 d.C.)

PP. *Yadin* 28-30, tre copie identiche di una formula processuale (*actio tutelae*)

με[τα]ξὺ τοῦ [δεῖνος τοῦ δεῖν]ος
ἐγκαλοῦν[τος καὶ τ]οῦ δεῖνος
ἐγκαλουμέ[νου μ]έχρ[ι] (δηναρίων) Βφ
ξενο[κρί]ται ἔ[στωσαν]. ἐπεὶ
5 ὁ δεῖνα τ[οῦ] δεῖν[ο]ς [ὄρ]φανοῦ
ἐπιτροπ[ῆ]ν ἐχείρισεν,
περὶ ο[ὗ] πράγματος ἄγεται,
ὅταν διὰ τ[ο]ῦτο τὸ πρᾶγμα
τὸν δεῖνα τῷ δεῖνι δοῦναι
10 ποιῆσαι δέη ἐκ κ[α]λῆς
πίστεως, τούτου οἱ ξενοκρίται
τὸν δεῖνα τῷ δεῖνι μέχρ[ι]
δην(αρίων) Βφ κατακρειν[ά]τω-
σαν, ἐ[ὰν δέ] μὴ φ[αί]νηται ἀπο-
15 [λυσ]άτωσαν.

P. *Oxy.* 42.3016 (148 d.C.)

(hand 2) ὑπομνημ(ατισμῶν) ἡγεμόνος
(hand 1) ἔτους ια Ἄντωνεινον καίσαρος τοῦ κυρίου
Παῦνι γ

ἀναγνωσθεισῶν ἀποφάσεων ξενοκρι-
5 τῶν Φλ(αουίου) Πίου, Ἰουλίου Μινερουᾶλις,
Μετειλίου Διδύμου, Βαβιδίου Ρούφου,
Κλ(αυδίου) Γεμίνου, Κασσίου Λιβερᾶλις, Ἐκου-
τίου Κλ[α]υδιανοῦ, Ἰουλίου Πρόκλου,
Ἰουλίου ῥωρατου, Κα[. . .] Α]πολλιναρίου,
10 Ἀλφείου Λόνγου, Φλ(αουίου) Δ[ιο]γυσίου, Ο . . . ε
[.] Α]πολλινᾶρις, Ἰουλ[ί]ου Μαξίμου,
[. . .] λίου Ἀμμωνίου τῶν ὑποτε[-ca.?-]
[- ca.10 -] *mūlīer de qua agitur* . [-ca.?-]
[-ca.?-] . [. . .] *usa oetisaduē* [-ca.?-]
15 [-ca.?-] . *libertīnae* . [-ca.?-]
[-ca.?-] . *lun. η.* [-ca.?-]
[-ca.?-] *nonuidet* [-ca.?-]
[-ca.?-] . . . *seru* [-ca.?-]
[-ca.?-] . *uſexaço* . [-ca.?-]
20 [-ca.?-] *e* . . . *sſe* [-ca.?-]
[-ca.?-] *ſa* . . . *f. uīd* [-ca.?-]
[-ca.?-] . Ἀπολλι[-ca.?-]

CIL XI 3943 (157 d.C.)

C(aius) Calpurnius Asclaepiades, Prusa ad Olympum, medicus,
parentibus et sibi et fratribus civitates VII a divo Traiano
impetravit, natus III non(as) Mart(ias) Domitiano XIII co(n)s(ule), eadem die
quo et uxor eius Veronia Chelidon, cum quo vixit annis LI,

5 *studiorum et morum causa probatus a viris clarissimis, adsedit magis= tratibus populi Romani ita ut in aliis et in provincia Asia custodiar(ius?) [tabellarum?] in urna iudicum, vixit annis LXX.*

Epistola di Marco Aurelio ad Atene? (174/175 d.C.)

Oliver, *Greek Constitutions* 184, linn. 41-42

εις δε την των χωριων νομην Πραξαγόρας επανελεύ[σεται και] λήμψεται παρὰ των κρ Κυιντιλίων διαιτητην περι των καρπων

Iscrizione onorifica per P. Memmius Pratolaos (Sparta, fine II - inizi III sec. d.C.)

IG V.1 541, linn. 17-19

[πρόκρ]ιτον αίρεθέν[τα] / ύπό τε της λαμπρ<ο>τάτης βου/λης και του ίερωτάτ<ο>υ δήμου.

Gai. *Inst.* I

20. *Consilium autem adhibetur in urbe Roma quidem quinque senatorum et quinque equitum Romanorum puberum, in prouinciis autem uiginti recuperatorum ciuium Romanorum. Idque fit ultimo die conuentus.*

Gai. *Inst.* IV

105. *Imperio uero continentur recuperatoria et quae sub uno iudice accipiuntur interueniente peregrini persona iudicis aut litigatoris; in eadem causa sunt, quaecumque extra primum urbis Romae miliarium tam inter ciues Romanos quam inter peregrinos accipiuntur.*

109. *nam si uerbi gratia ex lege Aquilia uel Ollinia uel Furia in prouinciis agatur, imperio continebitur iudicium; idemque iuris est, et si Romae apud recuperatores agamus uel apud unum iudicem interueniente peregrini persona; et ex diuerso si ex ea causa, ex qua nobis edicto praetoris datur actio, Romae sub uno iudice inter omnes ciues Romanos accipiat iudicium, legitimum est.*

INDICAZIONI BIBLIOGRAFICHE

D. NÖRR, *Historiae Iuris Antiqui. Gesammelte Schriften* III, Goldbach 2003, pp. 2029-2068, 2109-2120, 2219-2319.

J. FOURNIER, *Entre tutelle romaine et autonomie civique. L'administration judiciaire dans les provinces hellénophones de l'empire romain (129 av. J.-C. - 235 apr. J.-C.)*, Athènes 2010.

C. BUZZACCHI, *Lex rivi Hiberisneis. Per un'indagine sul processo civile nelle province*, Torino 2013.

K. CZAJKOWSKI, B. ECKHARDT (edd.), *Law in the Roman Provinces*, Oxford 2020.